

ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ «ΑΝΤΙΓΟΝΗ»

ΔΕΥΤΕΡΟ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ (στ. 376 – 581)

Η ΔΟΜΗ

A. 376-383 : Μετάβαση στο β' επεισόδιο, η εμφάνιση της Αντιγόνης στη σκηνή, το ξάφνιασμα του Χορού.

B. 384-399 : Η παράδοση της Αντιγόνης ως δράστου της ταφής.

Γ. 400-440 : Ο Κρέων ανακρίνει το φύλακα για να επιβεβαιώσει την ενοχή της Αντιγόνης.

Δ. 441-525 : Η απαλλαγή του φύλακα και η ανάκριση της Αντιγόνης απ' τον Κρέοντα.

1. στ. 450-470 : Απολογία της Αντιγόνης.

η ηθική δικαίωση της πράξης (450-560)

η φιλοσοφία της Αντιγόνης απέναντι στο θάνατο (460-468)

το ήθος της Αντιγόνης απέναντι στον Κρέοντα (469-470)

2. στ. 471-496 : Η παρέμβαση του Χορού και η αντίδραση του Κρέοντα.

3. στ. 497-525 : Η σύγκρουση Αντιγόνης και Κρέοντα.

σε πολιτική – ιδεολογική βάση (497-510)

σε ηθική – αξιολογική βάση (511-525)

E. 526-575 : Η παρουσία της μεταμορφωμένης Ισμήνης και οι αλληπάλληλες συγκρούσεις.

1. στ. 531-560 : Σύγκρουση Αντιγόνης και Ισμήνης.

2. στ. 561-575 : Σύγκρουση Ισμήνης – Κρέοντα και Χορού – Κρέοντα.

ΣΤ. 576-581 : Η απόφαση του Κρέοντα (φυλάκιση-απομόνωση και των δύο γυναικών). Λύση του επεισοδίου.

ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ

Κανείς βεβαίως απ'τους γέροντες του Χορού δεν έβαζε ποτέ στο μυαλό του ότι ο δράστης μπορεί να ήταν μια γυναίκα. Και όταν βλέπει την Αντιγόνη να οδηγείται απ'το φύλακα εκπλήσσεται σφοδρά. Την ίδια στιγμή ο Κρέων βγαίνει απ'το παλάτι και ο φύλακας του την παραδίδει Ο βασιλιάς επιμένει να μάθει απ'τον ίδιο κάθε λεπτομέρεια και ο φύλακας καταλαβαίνει ότι για να πειστεί πρέπει να τα μάθει όλα. (Φαίνεται ότι η συγγενική σχέση του Κρέοντα με τη συλληφθείσα κόρη είναι ο λόγος που απέτρεψε την άμεση και κατ' ευθείαν ανάκρισή της).

Η παραστατικότητα της περιγραφής του φύλακα είναι καταπληκτική. Ο Κρέοντας δεν τον διακόπτει, ακόμη και τα συναισθήματά του γι'αυτήν περίμενε να ακούσει.(Και ενώ η Αντιγόνη έχει ήδη κερδίσει την έμμεση υποστήριξη του Χορού, κατάφερε να συγκινήσει την καρδιά ενός απλού ανθρώπου, του φύλακα, που μολονότι κύρια φροντίδα του είναι η προσωπική του σωτηρία εκφράζει και τον βαθύτατο πόνο της ψυχής του για την κατηγορούμενη). Ο φύλακας μίλησε με πειστικότητα κι η Αντιγόνη δεν αρνήθηκε την ενοχή της. Η τακτική του είναι σχεδόν όμοια με εκείνη της πρώτης συνάντησής του με τον Κρέοντα (223 – 331). Κυριεύεται από θυμολογική διάθεση και πριν φτάσει στο γεγονός που κυρίως ενδιαφέρει, προσπαθεί να δικαιολογήσει την επάνοδό του με γνωμικά. Η εκτενής περιγραφή του φύλακα παρουσιάζει γεγονότα που δεν είναι δυνατόν να παρασταθούν επί σκηνής (σκηνικός – πραγματικός χρόνος). Ο περιγραφικός του μονόλογος που έχει το χαρακτήρα αγγελικής ρήσης περιέχει ένα γνωμολογικό τρίπτυχο :

- *«τίποτα στ' ανθρώπινα δεν πρέπει να αποκλείεται με όρκο»*
- *«πολλές φορές η δεύτερη σκέψη διαψεύδει ή αναιρεί την πρώτη»*
- *«η ανέλπιστα χαρά ξεπερνά σε ένταση και μέγεθος κάθε άλλη»*

Γενικά η συμπεριφορά του φύλακα αποκαλύπτει έναν απλοϊκό άνθρωπο. Η περιγραφή του είναι **ρεαλιστική** και **παραστατική**. Εντυπωσιάζει ιδίως η καθαρότητα των εικόνων και η δραματικότητα της αφήγησης.

Στο σημείο αυτό όμως αναφύεται το πρόβλημα της δεύτερης ταφής. Τι λόγους είχε ο ποιητής να παρουσιάσει την Αντιγόνη να προσφέρει για δεύτερη φορά επικήδειες τιμές στον αδελφό της ;

Οι διάφοροι ερμηνευτές – αναλυτές του έργου αποδίδουν στη δεύτερη ταφή τους ακόλουθους δραματικούς στόχους :

- *Υπογραμμίζει τα κίνητρα της Αντιγόνης για την πράξη της.*
- *Δημιουργεί ειρωνική αντίθεση σε ό, τι είπε ο Κρέων στους στ. 280 – 314, καθώς και σε ό, τι άφησε υπαινικτικά να εννοηθεί το προηγούμενο στάσιμο – ότι δηλαδή η παράβαση της διαταγής του Κρέοντα ήταν αποτέλεσμα παράτολμης επιλογής του κακού (370 – 371)*
- *Αφήνει τον Κρέοντα να δεσμευτεί δημόσια σχετικά με τη στάση που θα τηρήσει απέναντι στον παραβάτη του «κηρύγματός» του (στ.305 κ. εξ.), αφού αγνοούσε ότι το πρόσωπο αυτό ανήκε στο στενό συγγενικό του περιβάλλον.*
- *Επιβραδύνει τη δραματική πορεία του έργου παρεμβάλλοντας σημαντικό χρονικό διάστημα ανάμεσα στην ταφή και τη σύλληψη του δράστη, με αποτέλεσμα την κλιμάκωση της δραματικής έντασης.*
- *Η επανεμφάνιση στη σκηνή του φύλακα δίνει τη δυνατότητα στον ποιητή να παρεμβάλλει μια δεύτερη κωμική νότα, πριν τη σύγκρουση των δύο πρωταγωνιστών, καθώς και να ολοκληρώσει την περιγραφή του χαρακτήρα του φύλακα.*

Με την ανάκριση που ακολουθεί ο ποιητής αποσκοπεί την κατάδειξη του ήθους της ηρωίδας. Ο Κρέων θα ξαναρωτήσει κι η Αντιγόνη θα απαντήσει ξανά. Από απάντηση σε απάντηση ορθώνεται μπροστά στον ανακριτή της με υψηλό και ηρωικό ανάστημα. Μόνη ανάμεσα σ' όλους τους πολίτες εναντιώθηκε στη βασιλική διαταγή υπακούοντας στη φωνή της αδελφικής αγάπης και στο χρέος του ζωντανού ανθρώπου απέναντι στο νεκρό. **Ο ηρωισμός, λοιπόν, είναι εκείνο το στοιχείο που τη διαφόρισε απ' το πλήθος. Δεν πρόκειται περί θράσους.** Η πράξη της ήταν σπουδαία και η συμπεριφορά της, τώρα που ανακρίνεται, ανάλογη.

Με την ερώτηση στο στ.449 την κατηγορεί ότι αποτόλμησε πράξη παράλογη και φοβερά άδικη. Ότι εξύβρισε την πολιτεία, τους νόμους και τη νόμιμη εξουσία του. Ότι περιφρόνησε την πατρίδα κι επομένως κάθε αξία της ηθικής και του δικαίου. Γιατί για τον Κρέοντα η διαταγή του είναι η φωνή της πατρίδας. **Η αντίληψή του βεβαίως εκφράζει την ιδεολογία της τυραννίδας κατά την εποχή εκείνη.**

Της Αντιγόνης η απάντηση δεν είναι αμυντική, αλλά κατά μέτωπο επίθεση. Τοποθετεί το δίκαιο στην πλευρά της, ενώ στη δική του το άδικο. **Η φωνή του νόμου που συγκρούεται με το Θεό είναι άδικη.** Οι άγραφοι και αιώνιοι νόμοι των Θεών είναι ισχυρότεροι από τους νόμους των ανθρώπων, γιατί έχουν μόνιμη υπόσταση και διαχρονική αξία. Έτσι καταρρίπτει κάθε λογικό και ηθικό έρεισμα του Κρέοντα. **Το ανθρώπινο δίκαιο είναι ατελές όπως και ο άνθρωπος.** Απ' τη στιγμή που οι αποφάσεις του δε συμφωνούν με τους Θεούς, η δικαιοσύνη του είναι μετέωρη κι επομένως δεν είναι δικαιοσύνη. Καθόλου δεν τη φοβίζει η ποινή που προβλέπει το διάταγμα του Κρέοντα, αφού άλλωστε ο θάνατος είναι η φυσική και αναπόδραστη κατάληξη του ανθρώπου. Για όποιον επίσης ζει σε δεινά ο πρόωρος θάνατος είναι ανακούφιση. Τέλος, η κατασχώνη που θα επέσυρε η παραμέληση του χρέους της προς το νεκρό αδελφό της θα ήταν γι αυτήν πολύ χειρότερη από το θάνατο. Είναι αξιοσημείωτο ότι η ηρωίδα δεν προβάλλει το επιχείρημα της αδελφικής αγάπης που πρόβαλλε ως τώρα. Είναι αυτό ένδειξη ασυνέπειας στο κίνητρό της ; Αντιθέτως, η τακτική της αποκαλύπτει την ετοιμότητά της μπροστά στον Κρέοντα, γιατί μόνο η επίκληση ενός νόμου ανώτερου από τον δικό του θα είχε τη δύναμη να τον αποστομώσει. Το υψηλό ήθος και σθένος της Αντιγόνης την ανεβάζουν σε τέτοια πνευματικά επίπεδα, απ' όπου μπορεί να διακρίνει κανείς το νόημα του ενδόξου θανάτου.

Το δεύτερο επεισόδιο δημιουργεί το πρόβλημα της δεύτερης ταφής (376-581) που σχετίζεται άμεσα με τα πραγματικά κίνητρα της ηρωίδας. Η μελέτη του θέματος αποκαλύπτει πως η υπερβολική αδελφική αγάπη ήταν το κίνητρο που ώθησε την ηρωίδα να επισκεφθεί για δεύτερη φορά το πτώμα του νεκρού αδελφού της. Η περιγραφή από το φύλακα του τρόπου σύλληψης της Αντιγόνης περιέχει μια αξιοπαρατήρητη και αρκετά συμβολική παρομοίωση που βοηθά στην ανίχνευση των κινήτρων της ηρωίδας. Ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζεται από τον ποιητή να αντιδρά η Αντιγόνη είναι δηλωτικός των σκέψεων και των συναισθημάτων της και αποκαλυπτικός των προθέσεων του ποιητή, τόσο μάλλον καθόσον η ηρωίδα δρα μόνη σ' αυτό το σημείο και δεν έχει απέναντι της κανένα, για να τον αντιμετωπίσει. Οι εκδηλώσεις της χαρακτηρίζονται από ειλικρίνεια. Η παρομοίωση του θρήνου της Αντιγόνης για το νεκρό αδελφό της με το θρήνο του πουλιού για τα χαμε να παιδιά του αποσκοπεί στο να προσδώσει στην αδελφική αγάπη το βάθος και το πάθος της μητρικής στοργής από την οποία δεν υπάρχει εντονότερο συναίσθημα. Φαίνεται πως η υπέρμετρη αδελφική αγάπη ήταν η **αμαρτία** της Αντιγόνης που σφράγισε τη μοίρα της.

Η σύγκρουση ανάμεσα στην Αντιγόνη και τον Κρέοντα είναι αρκετά ενδιαφέρουσα ως προς τα κίνητρα της Αντιγόνης. Όταν ο Κρέων την κατηγορεί στην ανάκριση που την υποβάλλει πως καταπάτησε το νόμο του, η Αντιγόνη αντιπαραθέτει τους πραγματικούς νόμους, τους νόμους των θεών που είναι άναρχοι, αιώνιοι, ακατάλυτοι κι ανώτεροι από τους νόμους των ανθρώπων. Είναι ολοφάνερο πως η ηρωίδα προβάλλει σ' αυτή τη σκηνή ως

πρωταρχικό κίνητρο της δράσης της την πίστη της στους πανανθρώπινους και καθολικού κύρους νόμους που προασπίζονται από το Δία και τη Δίκη, πηγάζουν από τον Όλυμπο και πρέπει να είναι ιεροί και απαραβίαστοι. Αυτό όμως δε σημαίνει πως οι νόμοι αυτοί είναι η υπέρτατη αξία που κινεί την Αντιγόνη σε δράση.

Ο χαρακτήρας της προβάλλει ως πρότυπο. Όπως θα έπρεπε να είναι κατά το Σοφοκλή.

Η Αντιγόνη δεν είναι κατηγορούμενη αλλά κατηγορός. Ξέρει πως η καταδίκη της είναι αναπόφευκτη γι' αυτό και βιάζεται να πεθάνει. Για να δικαιώσει την απόφασή της και να καταξιώσει την αξιοπρέπειά της.

Ίσως, όμως, να μένουν στην επιφάνεια αυτοί που υποστηρίζουν πως η ενότητα του κινήτρου της Αντιγόνης βρίσκεται στη σύγκρουση του θείου και του ανθρώπινου νόμου και πως ο Σοφοκλής με το έργο του επιδίωξε να τονίσει το ακλόνητο κύρος των άγραφων θείων νόμων που οι νόμοι της πολιτείας δεν μπορούν να καταλύσουν των νόμων που άρχισαν να δέχονται αυστηρή κριτική και να τίθενται σε αμφισβήτηση από το σοφιστικό πνεύμα της εποχής.

Εξάλλου σ' αυτό το κεντρικό και πιο συμβολικό τμήμα (450-70) η Αντιγόνη επικαλείται και άλλα επιχειρήματα λογικού χαρακτήρα, για να δικαιολογήσει τη θέση της. Αυτά είναι:

1. *Τούτων ἐγὼ οὐκ ἔμελλον, ἀνδρὸς οὐδενός / φρόνημα δείσασ', ἐν θεοῖσι τὴν δίκην / δώσειν* (458-60). Το επιχείρημα αυτό είναι όμοιο στον τύπο και το πνεύμα μ' αυτό που χρησιμοποίησε η ηρωίδα, για να αντιμετωπίσει την Ισμήνη στον Πρόλογο (73-6). Η λογική της Αντιγόνης κινείται ως εξής: Ο θάνατος είναι βέβαιος. Η μεταθανάτια ζωή είναι διαρκέστερη από την επίγεια και η τιμωρία των θεών αυστηρότερη από την τιμωρία των ανθρώπων. Αν παραβώ τους θείους νόμους και τηρήσω τους ανθρώπινους, θα τιμωρηθώ από τους θεούς. Σ' αντίθετη περίπτωση θα τιμωρηθώ από τους ανθρώπους. Η λογική αυτή κάνει εύκολη την επιλογή για την Αντιγόνη. Όπως φαίνεται, η Αντιγόνη βρίσκεται ανάμεσα στην τιμωρία των θεών και των ανθρώπων και σύμφωνα με την αρχή *δυσὶν κακοῖν προκειμένοις τὸ μὴ χεῖρον βέλτιστον* κάνει την πιο σωστή επιλογή. Είναι σαφές πως η επιχειρηματολογία της ηρωίδας στηρίζεται πάνω στη μεταφυσική αντίληψη για την αθανασία της ψυχής, της ύπαρξης ζωής μετά θάνατο και την ανταπόδοση ανάλογα με τις πράξεις των ανθρώπων.

2. *Εἰ δέ τοῦ χρόνου / πρόσθεν θανοῦμαι, κέρδος αὐτ' ἐγὼ λέγω· ὅστις γάρ ἐν πολλοῖσιν ὡς ἐγὼ κακοῖς / ζῆ, πως ὄδ' οὐχί κατθανὼν κέρδος φέρει;* (461- 4). Το επιχείρημα αυτό είναι συνέχεια του προηγούμενου. Η Αντιγόνη πρόβαλε την αλήθεια και τη βεβαιότητα του θανάτου. Δημιουργείται όμως το πρόβλημα του χρόνου του θανάτου. Ο θάνατος στον ανθό της ηλικίας διαφέρει από ένα φυσιολογικό θάνατο. Την αντίδραση που θα μπορούσε να προβάλλει κανείς στο επιχείρημα της Αντιγόνης προλαβαίνει η ίδια εδώ. Εμφανίζει ως κέρδος τον πρόωρο θάνατο, επικαλούμενη τη δυστυχία της ζωής της. Η στάση της ηρωίδας φαίνεται αντιφατική με την ηρωική συμπεριφορά που έδειξε μέχρι τώρα και θα μπορούσε να παρερμηνευθεί. Η Αντιγόνη δίνει την εντύπωση πως επιδιώκει το θάνατο και βάζει τέρμα στη ζωή της εκούσια, για να απαλλαγεί από τη δυστυχία που την περιβάλλει και την ταλαιπωρία της. Έτσι όμως η Αντιγόνη δεν μπορεί να θεωρηθεί πως ενσαρκώνει το πρότυπο του ανδρείου, όπως τον βλέπει ο Αριστοτέλης. Ο φιλόσοφος παρατηρεί πως το να πεθάνει κανείς για να ξεφύγει από τη φτώχεια ή τον έρωτα ή κάτι λυπηρό, δεν είναι ανδρεία.

Είναι απίθανο για την Αντιγόνη να κάνει τόσο μικρόψυχους υπολογισμούς. Η Αντιγόνη πεισματικά φερόμενη προσπαθεί να μειώσει εκείνο με το οποίο ο Κρέων την απειλεί και θεωρεί έκφραση της δύναμης και της εξουσίας του. Η ηρωίδα με ύφος αγέρωχο και συμπεριφορά ανδροπρεπή γελοιοποιεί και ειρωνεύεται αυτή την εξουσία και προσπαθεί να εμφανίσει ως πραγματική ευεργεσία και κέρδος το θάνατο που ο Κρέων και κάθε άνθρωπος θεωρεί τιμωρία και ανεπανόρθωτη ζημιά και βλάβη.

3. *Ἄλλ' ἄν, εἰ τόν ἐξ ἐμῆς / μητρός θανόντ' ἄθραπτον ἠνσχόμεν νέκυν, / κείνοις ἄν ἤλγουν τοῖσδε δ' οὐκ ἀλγύνομαι* (466-8). Το επιχείρημα αυτό προσανατολίζει τη σκέψη του θεατή και του αναγνώστη στο πραγματικό κίνητρο της Αντιγόνης. Καθώς τίθεται στο τέλος της ομιλίας της ηρωίδας κερδίζει σε έμφαση και δύναμη επίδρασης πάνω στους θεατές. Η αδελφική αγάπη, ενισχυμένη από τη συμφωνία και συνηγορία των άγραφων νόμων, είναι η δύναμη εκείνη που παρορμά την ηρωίδα και την κάνει να αφηγά κάθε ανθρώπινο περιορισμό και απαγόρευση. Δεν είναι τυχαίο πως η ιδέα της αδελφικής αγάπης συναντάται σ' όλες τις φάσεις της προσπάθειας της Αντιγόνης να δικαιολογήσει την ενέργεια της. Τα άλλα επιχειρήματα που επικαλείται κι αναφέρονται σε άλλα κίνητρα είναι περιστασιακά κι ενισχύουν απλώς αυτή την ιδέα καθώς με περίτεχνο τρόπο την πλαισιώνουν.

Ο Κρέοντας αντεπιτίθεται και, μιλώντας στο Χορό κυρίως, ανταποδίδει την περιφρονητική της συμπεριφορά. Ο θυμός του έχει αυξηθεί στο έπακρο. Χρησιμοποιεί δύο παρομοιώσεις προσπαθώντας να δείξει το μέγεθος της τιμωρίας. Ισχυρίζεται ότι κάθε άνθρωπος που προβάλλει υπερβολικά αλύγιστο και υπεροπτικό φρόνημα είναι αναπόφευκτο στο τέλος να καμφθεί και να συντριβεί. **Στη συνέχεια αποπειράται να εξευτελίσει τη βασιλική της ιδιότητα αποκαλώντας την δούλη**, και αφανίζει τη σημασία που μπορεί να έχει ο συγγενικός τους δεσμός. Θεωρεί ότι η Αντιγόνη συμπεριφέρθηκε με αυθάδεια, όταν θέλησε να καταπατήσει το νόμο της πολιτείας. **Ο Κρέων βλέπει προφανώς την Αντιγόνη ως ένοχη ύβρης απέναντι στην πολιτεία, τόσο γιατί παραβίασε το νόμο της όσο και γιατί εκδηλώνει συμπεριφορά περιφρονητική και αυθάδη, αντί να δείξει μεταμέλεια και συντριβή.** Στους στ. 495-496 προσπαθεί να αντιτάξει στην πνευματική δύναμη της Αντιγόνης τη δική του αποφθεγματολογώντας. Τέλος, αισθάνεται να θίγεται ο ανδρισμός του.

Μολονότι οι απόψεις του Κρέοντα φαίνονται εκ πρώτης όψεως ότι έχουν σωστή και λογική βάση, αποκαλύπτουν ωστόσο τον **τραυματισμένο εγωισμό του**. Είναι φανερό ότι τον εξοργίζει η αποκάλυπτη ομολογία μιας αγέρωχης γυναίκας, η οποία έρχεται να αποσπάσει από τον Κρέοντα το προσωπείο του δίκαιου και αφοσιωμένου στο καλό της πολιτείας άρχοντα, που τον παρακολούθησαμε να το έχει όταν μιλούσε μπροστά στους γέροντες της Θήβας.

Αρχίζει έτσι ο Κρέοντας να αποκαλύπτει σιγά-σιγά τον αληθινό του εαυτό. Δε μπορεί να ξεφύγει απ'τη λογική των τυράννων.

Η ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΑ ΔΥΟ ΠΡΟΣΩΠΑ ΠΑΙΡΝΕΙ ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ

Σε ηθικό επίπεδο δείχνει δυο διαφορετικούς εσωτερικούς κόσμους :

- Ο Κρέοντας μισεί τον εχθρό, η Αντιγόνη αγαπά τον αδελφό.

- Ο Κρέοντας κατοχυρώνεται στη διάκριση αγαθού-κακού από μίσος, ενώ η Αντιγόνη φτάνει στην επιείκεια και συγχώρεση από αγάπη.
- Στον Κρέοντα είναι έμμονη η ιδέα πως ένας εχθρός της πόλης Δε μπορεί να προκαλεί την αγάπη ακόμα κι όταν πεθάνει. Τότε η Αντιγόνη του απαντά με την ιστορική φράση του στίχου 523.

Η ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΗΣ ΙΣΜΗΝΗΣ

Πριν λίγο ο Κρέων είχε διατάξει τους δούλους να καλέσουν την Ισμήνη. Όταν φτάνει την κοιτάζει ύποπτα και σχεδόν με μίσος. Η Ισμήνη που τη γνωρίσαμε δειλή και άτολμη εκπλήσσει με την απάντησή της. Τώρα, μπροστά στην αδερφή της που κινδυνεύει, της περνάει η ιδέα της συμμετοχής στην ευθύνη. Νιώθει την ανάγκη να κερδίσει τη χαμένη γι' αυτήν ευκαιρία, και **να της συμπαρασταθεί με ανώτερο ήθος. Να μοιραστεί το βάρος της ευθύνης, να μοιραστεί το θάνατο.** Εμφανίζεται εκ πρώτης όψεως αντιφατική, συγκριτικά με το ήθος που έδειξε στον πρόλογο του έργου. Η αντίφαση όμως αυτή είναι μάλλον επιφανειακή. Η ηρωική στάση της στο επεισόδιο αυτό δεν είναι σύμφυτη με το χαρακτήρα της, σχετίζεται με μια έξαρση ηρωισμού που φανερώνουν μερικές φορές αδύναμοι άνθρωποι σε οριακές στιγμές. Έζησε πράγματι μια οριακή κατάσταση στα παρασκήνια. Η πάλη όμως που έγινε ύστερα μέσα της, την έπεισε πως η αρχική διαγωγή της ήταν εσφαλμένη και ζητάει τώρα να επανορθώσει. Είναι όμως αργά πια. Πάντως η αμέριστη αγάπη για την αδελφή της και η όψιμη έστω προσφορά της θυσίας της κάνουν την Ισμήνη εξαιρετικά συμπαθητική.

Η Αντιγόνη δεν τη δέχεται ως συνεργό της και φαίνεται πάλι απωθητική κι εχθρική. Δε βρίσκει ούτε μια λέξη για να επαινέσει την πράξη της Ισμήνης, μολονότι είναι θαρραλέα και τίμια. **Η ταφή του Πολυνείκη είναι δική της υπόθεση κι αυτή θα πεθάνει γι' αυτό** (στ.547). Δεν της είναι αρκετό που η Ισμήνη εύχεται να συμεριστεί την ποινή της. Είναι σκληρή μαζί της, μόνο και μόνο επειδή είχε αποφύγει το καθήκον της ταφής.

Κι αν φαίνεται πως δεν έχει αδερφικά αισθήματα, αυτό συμβαίνει, γιατί τα έχει άφθονα και τα σπαταλάει για το νεκρό αδερφό της που τα έχει ανάγκη κι όχι για την αδερφή της που δεν τα χρειάζεται. Στη μονόπλευρη αφοσίωσή της στο καθήκον δεν έχει τόπο για συγγνώμη.

Ο Κρέων έχει διατάξει να προσαχθεί η Ισμήνη. Δεν περιμέναμε να την ξαναδούμε, ή ίσως να ξανακούσουμε γι' αυτήν, και πάντως δεν περιμέναμε μια Ισμήνη τόσο διαφορετική από εκείνη την προσωποποίηση της *σωφροσύνης* που γνωρίσαμε στον Πρόλογο· και τώρα μας λένε ότι είναι σε κατάσταση αλλοφροσύνης και έχει χάσει τον έλεγχο του μυαλού της (στίχ. 492: *λυσσῶσαν... οὐδ' ἐπήβολον φρενῶν*). Λίγα πράγματα στην κριτική της αρχαίας τραγωδίας μας εξοργίζουν πιο πολύ από την φαρισαϊκή καταφρόνηση της Ισμήνης, που συναντούμε σε ορισμένα συγγράμματα — λες και είμαστε όλοι ήρωες. Πρέπει όμως να την καταλάβουμε σωστά την Ισμήνη σ' αυτή τη σκηνή, θα εξακολουθούσε να μας συγκινεί, αν παρουσιαζόταν γεμάτη τύψεις για μια χαμένη ευκαιρία, λαχταρώντας να διασώσει την ηθική της θέση, αλλά και με κάποια συναίσθηση του οίκτου που προκαλεί η αδυναμία της να βαδίσει στο μαρτύριο. Όμως ο Σοφοκλής, νομίζω, δεν την παρουσιάζει έτσι. Η Ισμήνη δεν επιθυμισε ποτέ — και ούτε τώρα επιθυμεί — να είναι ήρωας. Δεν ενέκρινε ποτέ — και ούτε τώρα εγκρίνει — την επιλογή της Αντιγόνης να πεθάνει. Όταν η Αντιγόνη της λέει «εσύ μεν διάλεξες να ζήσεις, εγώ όμως να πεθάνω» (στίχ. 555), εκείνη απαντά «αλλά τουλάχιστον όχι χωρίς να ειπωθούν τα δικά μου λόγια» (στίχ. 556). Τα λόγια που έχει πει η Ισμήνη — αναγνωρίζοντας ταυτόχρονα και το χρέος της ταφής (στίχ. 98-99) και τη δική της αδυναμία να το εκπληρώσει (στίχ. 79, 92) — δεν τα αναιρεί τώρα. Μέσα από τις ελάχιστες συγκαλυμμένες υπεκφυγές 1.1ης (στίχοι 536-7), επιζητεί τον θάνατο για χάρη όχι του νεκρού αλλά της ζωντανής που τώρα έχει καταδικαστεί να πεθάνει. Για τον νεκρό έχει να πει τρεις λέξεις στο τέλος της φράσης της (στίχ. 545: *... τὸν θανόντα θ' ἀγνίσαι*), ενώ ολόκληρη η έμφαση του διαλόγου αποδίδεται στην Αντιγόνη και στην επιθυμία της Ισμήνης

να έχει κοινή μοίρα μ' αυτήν: αγαπάει την αδελφή της και χωρίς αυτήν δεν αντέχει να ζει (στίχ. 548, 566). Τι φίλαυτη λοιπόν η Ισμήνη! Τι αντηρωική, τί ανάξια!

«ΣΟΦΟΚΛΗΣ» (Ερμην. Προσέγγιση), *Winnington - Ingram*

ΤΕΧΝΙΚΑ ΤΟ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ ΧΩΡΙΖΕΤΑΙ ΣΕ ΤΡΙΑ ΜΕΡΗ

1. Προετοιμάζεται η ανάκριση της Αντιγόνης και διαμορφώνονται οι προϋποθέσεις για να απαλλαγεί ο φύλακας από την ενοχή.
2. Ακολουθεί η σύγκρουση και αναλύονται οι αντιμαχόμενες δυνάμεις ιδεολογικά, ηθικά και πνευματικά κατά τέτοιο τρόπο ώστε να αναδειχθεί η Αντιγόνη.
3. Τέλος έχουμε την ανάκριση της Ισμήνης, για να φανεί η έκταση της ενοχής της και λογικά να επισημανθεί η τιμωρία που επίκειται.

ΤΕΧΝΙΚΗ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΑ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΑ

Το δεύτερο επεισόδιο παρουσίασε αντιμέτωπες τις δύο δυνάμεις που κινούν το έργο. Οι δυνάμεις αυτές (ΚΡΕΩΝ-ΑΝΤΙΓΟΝΗ) προετοιμάστηκαν από την **Πάροδο** και το **Α΄ Στάσιμο** αντιστοίχως. Κι ενώ η Πάροδος βρίσκεται σε αντίθεση προς τη μορφή της Αντιγόνης που παρουσιάζεται στον Πρόλογο, το Α΄ Στάσιμο βρίσκεται σε αντίθεση με τον Κρέοντα, που η προσωπικότητά του εξευτελίστηκε στο δεύτερο μέρος του πρώτου επεισοδίου.

Ν. Κατσαύρας

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Η ΑΝΤΙΓΟΝΗ ΤΟΥ ΣΟΦΟΚΛΗ, *Αθανασίου Φραγκούλη*
2. ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΑΝΤΙΓΟΝΗΣ, *Αυρηλίου Ευστρατιάδη*
3. ΣΟΦΟΚΛΕΟΥΣ ΑΝΤΙΓΟΝΗ, *Ιωάννη Μπάρμπα*
4. ΑΝΤΙΓΟΝΗ – ΟΙΔΙΠΟΥΣ ΤΥΡΑΝΝΟΣ, *C. M. Bowra*
5. Η ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΤΡΑΓΩΔΙΑ, *J. De Romilly*
6. ΣΟΦΟΚΛΗΣ (Ερμηνευτική προσέγγιση), *R. P. Winnington - Ingram*
7. Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΕΧΝΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΤΡΑΓΩΔΙΑΣ, *Cristian Meier*
8. ΑΠΟΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΑΝΤΙΓΟΝΗΣ ΤΟΥ ΣΟΦΟΚΛΗ, *Κ. Ν. Παπανικολάου*, περ. «ΦΙΛΟΛΟΓΟΣ», Οκτ. 1976
9. Η ΑΝΤΙΓΟΝΗ του Σοφοκλή, *Σωκράτη Γκίκα*, περ. «ΝΕΑ ΠΑΙΔΕΙΑ», τ. 37 - 38